4 СИМВОЛІЧНИЙ ПРОСТІР МІСТА ВІД ІМПЕРСЬКИХ ЧАСІВ ДО СЬОГОДЕННЯ: СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗМІНИ

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Як змінюється символічний простір міста протягом різних епох і з чим пов'язаний цей процес?

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТЕМИ

Символічний простір, соціокультурні зміни, міське середовище, пам'ятки архітектури, пам'ятники, топоніміка, урбанонімія, автентичність

ВСТУП

Місто постійно змінюється, перебуваючи у пошуку власного актуального обличчя. Ми зауважуємо ці зміни, навіть коли ненадовго покидаємо міста: десь зросла сучасна багатоповерхівка та змінила свій вигляд вулиця, ось визирає відреставрований старий будинок, новими привітними алеями кличе до себе бульвар чи набережна. Простір міста ніколи не застигає навічно — він постійно модифікується та розвивається. Однак, окрім видимих та цілком матеріальних змін, фіксуємо оновлення й символічного простору міста, непомітне для стороннього ока, однак очевидне для уважного та зацікавленого спостерігача.

За матеріальними об'єктами міського простору проглядає ціннісно-нормативний світ мешканців міста, зумовлений як особистісними характеристиками кожної людини, так і традиціями, нашаруванням різних історичних епох. Аналізуючи історію певної архітектурної споруди у часі, можемо з'ясувати, як змінювалося її функціональне призначення і чим була спричинена ця трансформація. Отже, можемо побачити, як церкву перетворюють на овочевий склад, кінотеатр або музей атеїзму та релігії, а потім знову повертають їй сакральне значення; як банк чи офіс сучасної фірми розміщують у старовинному особняку для надання йому статусу історичності, а отже й стабільності, вкоріненості. Часто зауважуємо, як місто старанно культивує свою старість чи навпаки — формує найсучасніший простір, щоб бути привабливим для туристів. Спостерігаємо, як воно дедалі більше заповнюється інформацією: знаками дорожнього руху, рекламою, плакатами та гаслами, пам'ятниками, назвами та самоназвами вулиць чи районів міста, що створює звичне середовище для його мешканців. Навчившись «читати» свій простір, ми легко зможемо розгадувати таємниці й інших міст.

МОТИВАЦІЙНА ВПРАВА

Фото [Електронний ресурс]. — Доступно з: http://image.tsn.ua/media/images2/original/Aug2012/383656213.jpg.

- Ознайомтеся з темою заняття. Які слова є ключовими у цій темі?
- Знайдіть ці поняття у глосарії та познайомтесь із їх значенням.
- Розгляньте фотографію головної площі столиці України — Майдану Незалежності.
- Опишіть, які будівлі і пам'ятники ви бачите? Яке їхнє призначення? До яких епох вони належать?
- Чи можна вважати згадані Вами об'єкти символами? Що вони символізують?
- Які об'єкти на фото вказують на те, що у міському пейзажі відбуваються постійні зміни?
- Що роблять люди, яких ви бачите у кадрі, на Майдані? Чим зайняті люди у будівлях, зображених на фото?
- Ознайомтеся з ключовим питанням до теми: «Як змінюється символічний простір міста протягом різних епох і з чим пов'язаний цей процес?» Знайдіть відповідь на нього в результаті роботи з матеріалами заняття.

Блок I МІСЬКА АРХІТЕКТУРА — ЗАСТИГЛА МУЗИКА РІЗНИХ ЕПОХ

• ДЖЕРЕЛО 1 Візуальні матеріали. Фото

Будинки на київському торгово-ремісничому Подолі та на аристократичних Липках

Вул. Петровська на Подолі в Києві, 1879 р.

Фото Д. Щербаківського

Вул. Ярославська на Подолі в Києві. 1901 р.

Фото Д. Щербаківського

Вул. Межигірська на Подолі в Києві. 1901 р.

Фото Д. Щербаківського

Будинок М. Ковалевського, 1911–1913 рр.

Фото О. Ковалевської, 2011 р.

Будинок С. Могильовцева, 1899 р.

Фото О. Міхеєвої, 2010 р.

Будинок В. Городецького, 1901–1904 рр.

Фото О. Ковалевської, поч. 2000 р.

• ДЖЕРЕЛО 2 Думка дослідника

«Всі світові показники щодо розвитку міст у другій половині XIX ст. свідчать не на користь Києва. Це було не лише пересічне з точки зору архітектури (за винятком, безумовно, окремих пам'яток, у тому числі й унікальних, як, наприклад, собор Св. Софії), але і, з точки зору розвитку інфраструктури,

провінційне місто Російської імперії, яке не могло йти у порівняння з містами Європи, Америки або Москвою та Санкт-Петербургом. Єдину перевагу Києва перед іншими містами становили природні ландшафтні утворення, краєвиди, що їх не змогли й, сподіваймося, не зможуть зіпсувати будь-які будівельні утворення. Лише будівельний бум, що розпочався у 1890-х роках, до певної міри був символом наближення Києва до Європи й цивілізованого світу взагалі».

Забудова Києва доби класичного капіталізму або Коли і як місто стало європейським / За заг. ред. М. Кальницького. — К.: ВАРТО, 2012. — С. 513.

• ДЖЕРЕЛО 3 Громадська думка

Старий Київ зникає з року в рік, і ніхто не стає на його захист […] Життєві зусилля непереможною міццю насуваються на затиснуті серед хмарочосів церкви і собори; стіни одинадцатиповерхових прибуткових будинків пригнічують собою маленькі білі церкви з синіми маківками; дзвін трамваю, гомін автомобілів, величезні зали кінематографів, електричні реклами — все більше і більше стверджують обличчя нового міста, з байдужою загальноєвропейською фізіономією, і все сильніше та сильніше приховують тихе, затишне, ласкаве, сповнене своєрідності побуту й монастирського характеру обличчя старого Києва.

Лукомский Г. О новом и старом Киеве // Зодчий. — 1913. — №48. — С. 494–495.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1. Уважно роздивіться фото забудови торгово-ремісничого району Києва — Подолу та аристократичних Липок (**Джерело 1**). Яку інформацію можна отримати про забудову міста за імперських часів, розглянувши ці фото? Чим, на Вашу думку, зумовлена ця відмінність забудови різних районів одного міста?
2. Доберіть аргументи «за» та «проти» твердження, що за імперських часів місто намагалося обрати для себе європейський напрям розвитку? Аргументуйте свою відповідь, спираючись на запропоновані ілюстрації (**Джерело 1**) та думку дослідника (**Джерело 2**).
3. Наскільки міська забудова відповідала/не відповідала інтересам та потребам імперії, яка вважала Київ звичайним провінційним містом Російської імперії?
4. Подумайте, яким чином спосіб та стиль забудови міста може нести інформацію про соціально-економічні та культурні зміни в тогочасному суспільстві?

ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ

1. Спираючись на запропонований приклад, розробіть власний проект «Архітектура міста як дзеркало його історії».

• ДЖЕРЕЛО 4 Візуальні матеріали. Фото

Хрещатик протягом імперського, радянського та незалежного періодів

Будинок Купецького зібрання. Кін. XIX ст. Європейська площа.

Фото з приватної колекції О. Кагляна.

Європейська площа. Сучасний вигляд.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://starozhitnosti.kiev.ua/313-evropeyskaya-ploschad.html.

Вид на Хрещатик та будівлю Гранд-готелю від Бессарабської площі, поч. XX ст.

Фото з приватної колекції О. Кагляна.

Сучасний вид на Хрещатик від Бессарабської площі.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://retrobazar.com/journal/photo/583_foto_kieva_v_proshlom_i_segodnja.html.

• ДЖЕРЕЛО 5 Візуальні матеріали. Фото

Майдан Незалежності, м. Київ. Ракурс 1

Думська площа, 1910-ті рр.

Площа Калініна, 1960-ті рр.

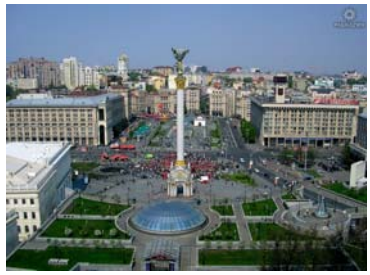

Майдан Незалежності, 2010-ті рр.

Майдан Незалежності, м. Київ. Ракурс 2

Площа Жовтневої Революції, 1981 р.

Майдан Незалежності, 2001 р.

Майдан Незалежності, 2004 р.

Майдан Незалежності (площадь Независимости) в Киеве — история в фотографиях и его будущее глазами нового архитектора Киева [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.archdesignfoto.com/majdan-nezalezhnosti-ploshhad-nezavisimosti-v-kieve-istoriya-v-fotografiyax-i-ego-budushhee-glazami-novogo-arxitektora-kieva.html.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1 Ознайомтеся з **Джерелами 4** та **5**, які відображають зовнішній вигляд різних частин головної вулиці м. Києва — Хрещатика — у різні часи, коли місто було столицею Південно-Західного краю Російської імперії, столицею УРСР та стало столицею незалежної України.

2 Охарактеризуйте загалом ті зміни, які можемо спостерігати на цих фотографіях стосовно архітектурних споруд та міських назв. У чому суть оновлення? Що Вам подобається в первинному й теперішньому варіантах?

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. На фото (**Джерело 4**) зображені символічні «вузли» Хрещатика (тобто місця, куди можна вільно потрапити), певні фокусуючі пункти (тобто перехрестя, місця розривів транспортних комунікацій, місця максимальної концентрації певних функцій тощо). Які будівлі розміщені в цих вузлах? Яку функцію вони виконують? Чи змінилося призначення будівель з плином часу? Якщо ні, то чому? У чому полягає сенс збереження впізнаваності об'єктів, їхніх функцій, значення?
2. Користуючись запропонованим прикладом, визначте основні «вузли» головних вулиць Вашого міста/села. Що розташовано в цих місцях? Чи змінювалося призначення об'єктів, розташованих у цих «вузлах»?
3. Використавши **Джерело 5**, поміркуйте, чому існує суперечність між «приємною оку» історичною забудовою великого міста та функціональними сучасними будівлями?

• ДЖЕРЕЛО 6 Візуальні матеріали. Центр та «спальні» райони міст

Центральна частина Києва.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://geografica.net.ua/photo/kraevidi_ukrajini/misto_kijiv/19-2-0-0-2.

Сучасні спальні райони Києва.

Фото О. Міхеєвої.

Старий центр Донецька.

Фото О. Міхеєвої.

Спальні райони Донецька радянського часу.

Фото О. Міхеєвої.

Центральна частина Львова.

Фото А. Тимофєєва.

Вул. Артема у Львові, 1980-ті рр. (нині — вул. Володимира Великого).

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://photos.wikimapia.org/p/00/03/18/75/94_full.jpg.

Центральна частина Одеси.

Фото О. Міхеєвої.

Спальні райони Одеси.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://odessa.od.slando.ua.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1. Розгляньте фотографії «історичного центру» й так званих «спальних районів» у різних містах України (**Джерело 6**). Як Ви гадаєте, чи відрізняється життя людей у різних частинах міста? Чим саме?
2. Центральні квартали більшості міст привабливі ззовні, однак їхні мешканці потерпають від цілої низки проблем. Які незручності, на Вашу думку, можуть чекати на мешканця старого центру міста?
3. Як знайти баланс між збереженням історичного обличчя міста, естетичністю забудови та комфортністю умов проживання в ньому?

• ДЖЕРЕЛО 7 Візуальні матеріали. Фото

«Старе» і «нове» у центрах міст

Центр Донецька.

Фото В. Скобликова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://alldonetsk.com/photo/396-donetsk-s-vysoty-ptichego-poleta.html.

Центр Києва.

Фото О. Міхеєвої.

Центр Відня (Австрія).

Фото О. Міхеєвої.

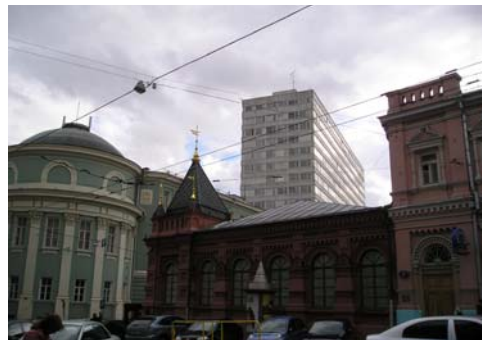

Центр Москви (Росія).

Фото О. Міхеєвої.

Центр Баку (Азербайджан).

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://photo-day.ru/staryj-gorod-baku/.

Центр Тбілісі (Грузія).

Фото О. Ковалевської.

• ДЖЕРЕЛО 8 Думка дослідника

Пострадянський Київ, пройшовши шлях від капіталістичного методу розпланування та забудови через соціалістичний, знову опинився в умовах європейського розвитку. Місто залишилося історичним, але повинно розвиватися як сучасне. Звідси — проблема взаємодії уподобань традиційних, які перебувають на рівні суспільної свідомості, і сучасних, які існують на рівні суспільного буття. А також — протиріччя між історичною забудовою, яка милує око, проте не задовольняє функціонально, і сучасною, яка для пересічного глядача є новою, незвичайною формою, але за функціональним навантаженням не викликає жодних нарікань.

Забудова Києва доби класичного капіталізму або Коли і як місто ставало європейським / За заг. ред. М. Кальницького. — К.: ВАРТО, 2012. — С. 513.

• ДЖЕРЕЛО 9 Думка дослідника

Побіжний погляд на урбаністичні ландшафти нашого сьогодення, і особливо — нашого столичного міста, введе в оману будь-кого, можливо навіть і знавця-спеціаліста. Спершу вам видається, що довкола відбуваються справді епохальні зміни, але при більш доскіпливому погляді ідилічна картинка зникає, виникає відчуття відвертого déja vu (дежа вю — *Упоряд.*) та усвідомлення парадоксальної ситуації, коли під контурами начебто новітніх просторів і споруд привидами бовваніють примари зовсім недавнього минулого…

Шліпченко С. Пострадянські урбаністичні ландшафти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/601/.

• ДЖЕРЕЛО 10 Громадянська позиція

Забудова центральної частини Києва набуває катастрофічного темпу. Висотками намагаються забудувати мало не кожний двір. Якщо пам'ятаєте, загроза будівництва в цьому місці виникла не вперше — раніше заради будівництва 10-поверхового адміністративного будинку в пров. Музейному, 8-А поруч з Національним художнім музеєм України планували знести двоповерхову історичну будівлю, яку вже позбавили статусу пам'ятки. Тепер тут хочуть розрити двір, щоб втикнути туди паркінг.

У Музейному провулку знову хочуть будувати підземний паркінг [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.unian.ua/news/533239-u-muzeynomu-provulku-znovu-hochut-buduvati-pidzemniy-parking.html.

• ДЖЕРЕЛО 11 Думка дослідника

Утвердження приватної власності та формування ринку житла почало впливати на посилення соціальної стратифікації. Утворюються зони з різним рівнем цін та престижності житла… Важливою проблемою є й естетичність сучасної забудови, яка здатна у більшості випадків зруйнувати «обличчя» міста, розчинити сакральні об'єкти (наприклад, коли поруч із церквою будуються багатоповерхівки), не найкращим чином змінити зовнішній вигляд споруд минулих часів. Тож, замість реновації центру та дотичної зони, маємо хаотичну та непродуману його забудову, що робить центральну частину міста вкрай неоднорідною. Тут перемішані занедбані квартири у старих будинках, власниками яких є літні та небагаті люди, що живуть у цих квартирах тривалий час; претензійні «псевдоелітні» будинки; справді елітні квартири у старих будинках, оновлених та перебудованих їх новими власниками тощо. Означені процеси характерні як для відносно молодих українських індустріальних міст, так і для міст з тривалою історією.

Міхеєва О. Територіальний та просторовий виміри міста // Соціологія міста: навчальний посібник за заг. ред. О. К. Міхеєвої. — Донецьк: ДонДУУ, 2010. — С.119.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1. Роздивіться фотографії з **Джерела 7**, що демонструють поєднання старого та нового у центральній частині різних міст. Висловіть своє ставлення до означених процесів.
2. Як Ви гадаєте: така забудова центру міста потрібна чи її краще уникати? Відповідь обґрунтуйте.
3. Наведіть приклади схожих чи відмінних процесів у Вашому чи найближчому до Вас місті?
4. Прочитайте **Джерело 9**. Чому дослідниця вважає, що сучасне будівництво, яке мало б символізувати «справді епохальні зміни», насправді викликає у нас відчуття повернення у недавнє (радянське) минуле? У чому полягає аналогія?
5. Проаналізуйте **Джерела 10–11**. Які основні проблеми сучасної забудови центру міста продемонстровані цими текстами?

ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ

1. З проблемою необхідності повторної забудови центральної частини стикаються майже усі міста. Спробуйте запропонувати власний проект розвитку міста, в якому б враховувалася проблема збереження історичної спадщини та водночас реалізовувалася потреба у новому, комфортабельному та зручному просторі життя. Додайте обґрунтування та пояснення до ваших пропозицій.

• ДЖЕРЕЛО 12 Візуальні матеріали. Фото

Варіанти «реконструкцій» старих будинків

Дніпропетровськ.

Фото С. Легези.

Донецьк, торгівельно-офісний центр “Green Plaza”.

Фото О. Міхеєвої.

• ДЖЕРЕЛО 13 Думка дослідника

Найбільш радикальним варіантом [реконструкції] є формат «відновлюваних робіт», що передбачає збереження лише фасадної частини будівлі (з ліквідацією усієї системи комунікацій, стін та перекриття, прихованих за зовнішньою шкаралупою «фасаду у півтори цеглини» й з вибудовуванням нового будинку, прихованого за старим фасадом як за маскою). Фактично, як архітектурний пам’ятник будівля за таких умов перестає існувати, але зберігає за собою можливість презентувати «історичність» як факт ідеології.

Легеза С. Сучасне місто як символічний простір: «місце», «знаки», «сув’язь часів» (на прикладі Дніпропетровська) // Соціологія міста: навчальний посібник за заг. ред. О. К. Міхеєвої. — Донецьк: ДонДУУ, 2010. — С. 446.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1 Проаналізуйте **Джерела 12–13**. Як би Ви оцінили таку форму збереження історичної спадщини? Як зберігається історичний архітектурний спадок у Вашому чи найближчому до Вас місті?

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1 Знайдіть у Вашому чи найближчому до Вас місті приклади реконструкції старих будинків. Ви вважаєте таку реконструкцію вдалою чи ні? Відповідь обґрунтуйте.

Блок II ПАМ'ЯТЬ ТА ПАМ'ЯТНИК

• ДЖЕРЕЛО 14 Історична довідка

Безумовно, серед іншого міський простір формують пам'ятники. Як показує історія великих міст, в імперський період їхнього існування перевага надавалася встановленню пам'ятників монархам, загальноімперським високопосадовцям, державним реформаторам, від діяльності яких була користь місту, а також підприємцям місцевого значення; за радянських часів — загальносоюзним лідерам (керівникам країни, генеральним секретарям, діячам революційного руху, відомим членам комуністичної партії, у тому числі і республіканського значення), а також місцевим діячам культури, якщо їхні постаті не викликали заперечення центральної влади (наприклад, Т. Шевченку, Ш. Руставелі, М. Сар'яну). За часів незалежності відбувся поворот до національно чи регіонально значимих постатей: духовних покровителів чи легендарних/реальних засновників міст, героїв національно-визвольного руху та видатних діячів науки, культури, спорту.

На сучасному етапі характерною тенденцією у процесі встановлення пам'ятників є перевага міської/паркової скульптури над велетенськими та дорогими пам'ятниками минулих часів. Мила, романтична, іноді абсолютно непримітна, сучасна міська скульптура має нагадувати людям про вічні цінності: кохання, дружбу, щастя, радість.

(О. Ковалевська)

• ДЖЕРЕЛО 15 Думка дослідника

Пам'ятник — сигнал для пам'яті, який пробуджує спогади. Він одночасно задіює як чуття (зір), так й інтелект (пам'ять). […] Як правило, йому притаманна вертикальність — своєрідна візуальна вказівка на сакральну, легендарну або реальну постать. Саме тому його видно здалеку — чи йдеться про статую ідола, чи про адміністративну стелу, чи про пам'ятник померлому, прикордонний стовп або мавзолей […]. Він має лише символічне призначення — обумовити церемонію, підтримати ритуал, надихнути молоде покоління, символізувати конкретні цінності. Його улюблені місця — мости, площі та перехрестя, поля битв та кладовища. Це пам'ятник у первинному значенні цього слова, призначений для спогадів, а не будь-чого іншого.

Чепайтене Р. Культурное наследие в глобальном мире. — Вильнюс: ЕГУ, 2010. — С. 42.

• ДЖЕРЕЛО 16 Думка дослідника

Монументи не лише є засобом вшанування певних осіб чи подій, але й у синтезі з будівлями, вулицями та площами, парками та скверами формують композицію міського простору. Вони додають своєрідності містам, подекуди підкреслюють унікальність їхньої історичної долі.

Забудова Києва доби класичного капіталізму або Коли і як місто ставало європейським / За заг. ред. М. Кальницького. — К.: ВАРТО, 2012. — С. 225.

• ДЖЕРЕЛО 17 Візуальні матеріали. Фото

Пам'ятники імперського, радянського, незалежного періодів історії України на одній і тій самій площі (Думській, Жовтневої революції, Майдані Незалежності).

Пам'ятник П. Столипіну, 1913 р. Ск. Е. Ксіменес, арх. І. Ніколаєв.

Старий Київ. Альбом. — К., 2005. — С. 112.

Монумент на честь Великої Жовтневої революції, 1977 р.

Київ — столиця Української РСР. — К., 1981.

Монумент Незалежності, 2000–2001 р. Автор проекту А. Кущ.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.kievtown.net.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1. Проаналізуйте зміст **Джерел 14–16** та перегляньте фото з **Джерела 17**. Чи узгоджуються між собою висловлювання дослідників та фотографії відомих пам'ятників різних історичних епох щодо місця розташування, призначення, форми та ролі пам'ятників в міському просторі?
2. Чи відображають запропоновані фотографії пам'ятників унікальність історичної долі української столиці? На яких постатях чи подіях вони акцентують увагу?

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. Поміркуйте: яке призначення мали пам'ятники російським імператорам в провінціях Російської імперії (зокрема, Україні, Бесарабії, на Кавказі) чи пам'ятники В. Леніну в усіх республіках колишнього СРСР?
2. Як у Вашому чи найближчому до Вас місті/селі змінилася/не змінилася центральна частина? Яке ідеологічне навантаження вона несе? Які пам'ятники є її архітектурною домінантою? Як це впливає/не впливає на свідомість мешканців?
3. Чи потрібні, на Вашу думку, нині «монументи незалежності» у країнах пострадянського простору взагалі і в Україні зокрема? За допомогою яких художніх засобів наголошено на національній приналежності таких пам'ятників?
4. Використовуючи різноманітні джерела, у тому числі Інтернет-ресурси, зробіть презентацію у програмі «Power Point» на тему: «Монументи незалежності у столицях колишніх республік Радянського Союзу» та дайте відповіді на запитання: що є спільним і що відмінним у цих пам'ятниках? На чому робили ідеологічний наголос скульптори та архітектори, які їх створювали? Що символізують ці монументи: шлях до незалежності усього народу республік чи лише титульної нації?

• ДЖЕРЕЛО 18 Візуальні матеріали. Фото

Пам'ятники, якими можна «обмінюватися»/«ділитися»

Батьківщина-Мати (Київ, Україна), 1982 р.

Київ вчора, сьогодні завтра: Фото альбом / Упоряд. В. Д. Єрмаков; Авт. тексту О. Кравець. — К.: Мистецтво, 1982. — Т. 2. — 151 с.: іл.

Мати-Грузія (Тбілісі, Грузія), 2012 р.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.liveinternet.ru/users/4085298/post234896143/.

Мати-Вірменія (Єреван, Вірменія), 2000-ті рр.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.liveinternet.ru/users/4085298/post234896143/.

Батьківшина-Мати (Волгоград, Росія), 2000-ті рр.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.liveinternet.ru/users/4085298/post234896143/.

• ДЖЕРЕЛО 19 Думка дослідника

Пам'ятник визначається тим ефектом, який він створює, тим, що привертає увагу, «примушує пригадати» […] Отже, пам'ятнику не обов'язково бути аутентичним, аби він міг функціонувати. Достатньо того, щоби він був правдоподібним. Однак поширеним є переконання, що будучи творами мистецтва та проявом творчого генія конкретного художника, пам'ятники ілюструють високий рівень культури. Таким чином, репрезентуючи геній народу, його вірування та цінності, пам'ятник втілює […] ідею «Культури». Пам'ятник генерує почуття колективної приналежності. Незважаючи на те, хто є ініціатором встановлення пам'ятника — приватна особа, громада, держава, — після відкриття він не має власника, бо належить усім. Тому стає можливим символічно «ділитися» пам'ятниками нібито частками одного цілого, які схожі і водночас є різними.

Чепайтене Р. Культурное наследие в глобальном мире. — Вильнюс: ЕГУ, 2010. — С. 46–47.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1. Ознайомтеся з думкою дослідника (**Джерело 19**) та фотографіями з **Джерела 18**. Поміркуйте: як би фото не були підписані, чи могли би Ви визначити, що це за пам'ятники і де вони встановлені (місто/країна)?
2. Подумайте, які пам'ятники найчастіше можна зустріти в містах/селах України? Що вони символізують?

3 Як Ви вважаєте, якими пам'ятниками можна легше за все «ділитися» (**Джерело 19**): тими, що несуть ідеологічне навантаження (викликають спогади про спільну історію, участь у війнах), чи передають інформацію про загальнолюдські цінності (любов до матері, до дитини, до коханого, до Батьківщини, дружбу, почуття гумору, радість дитинства тощо)?

4 Методом «Займи позицію» обговоріть в групах проблему: **«Чи варто встановлювати пам'ятники, які фіксують пам'ять про міжнаціональні конфлікти»?** Для цього в різних місцях аудиторії розмістіть таблички з написами: «Згодний», «Не згодний», «Не можу визначитися». Займіть позиції відповідно до ваших поглядів на цю проблему. Отже, утворяться три групи учасників. Обговоріть проблему з іншими учасниками, які поділяють Вашу точку зору. Запишіть аргументи на підтримку Вашої позиції та презентуйте їх перед загалом учасників дискусії. Після презентації усіх позицій, запропонуйте групам обговорити і озвучити по одній пропозиції у відповідь на запитання: Чи можуть існувати інші способи передачі історичної пам'яті про подібні події в історії?

• ДЖЕРЕЛО 20 Візуальні матеріали. Фото

Пам'ятники подіям початку XXI ст. та майбутнього.

Пам'ятник учасникам Помаранчевої революції, 2004 р. Київ, територія Міжрегіональної Академії Управління персоналом

Пам'ятник студентам та викладачам МАУП — учасникам Пораманчевої революции [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.interesniy.kiev.ua/maps/catalog.php?p=2368.

Пам'ятник новому пам'ятнику, 2009 р. Шаргород Вінницької обл.

Кадирова Ж. Пам'ятник новому пам'ятнику (м. Шаргород, 2009 р.) // ВождіЛєніє: спецпроект: Альбом. — К.: Журнал Art-Ukraine, 2010. — 103 с.

• ДЖЕРЕЛО 21 Думка дослідника

Пам'ятники та інші візуальні об'єкти в місті здатні не тільки символізувати ціннісні та ідеологічні зрушення, але й означувати своїми змінами етапи перетворень.

Середа Ю. Пам'ятники та топоніми як об'єкт вивчення соціокультурних змін у місті [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sites.google.com/site/laborskult/educational-programs/kultura-v-/usloviah-transformacij-3/konspekt-lekcij.

• ДЖЕРЕЛО 22 Думка дослідника

Здобуття Україною незалежності у серпні 1991 р. дало поштовх до розвитку культури нашої держави на національній основі. Змінилися ідеологічні пріоритети, в тому числі й ставлення до пам'яток історії та культури […] Упродовж 1991–1992 рр. на Волині були переважно демонтовані й зняті з-під охорони держави пам'ятники, що не мали історико-культурної цінності. У Волинській області у 1990 р. охоронялося понад 100 пам'ятників мистецтва, з яких понад 80 — символу радянської комуністичної влади В. Леніну. У Луцьку були демонтовані всі військові монументи з літаком, танком, гарматою […] Частина пам'ятників радянського часу залишилася […].

Бондаренко Г., Кузьмич М. Увічнення історичних постатей та важливих подій у пам'ятниках Луцька // Краєзнавство. — 2010. — № 4. — С. 16, 19–20.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1. Проаналізуйте тексти та фотографії **Джерел 20–22**. Як може зовнішній вигляд пам'ятника символізувати цінності, демонструвати суспільні зміни, передавати інформацію про зміст цих змін? Які цінності мав символізувати пам'ятник Помаранчевій революції?
2. Оглянувши **Джерело 20** — пам'ятник учасникам Помаранчевої революції (2004) — подумайте: як часто нині встановлюють пам'ятники сучасним подіям? Чи є такі пам'ятники загальноприйнятними для різних груп населення міста/села?
3. Поміркуйте, що, на Вашу думку, було головною ідеєю скульптури Ж. Кадирової «Пам'ятник новому пам'ятнику» (**Джерело 20**).

• ДЖЕРЕЛО 23 Візуальні матеріали. Фото. Трансформація пам'ятника

Приклад використання одного постаменту для пам'ятника імперського та радянського періодів

Пам'ятник Кочубею та Іскрі, 1914 р. Скульп. П. Самонов, Київ

Забудова Києва доби класичного капіталізму або Коли і як місто ставало європейським / За заг. ред.М. Кальницького. — К.: ВАРТО, 2012. — С. 238.

Пам'ятник учасникам Січневого збройного повстання 1918 р., Київ

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.camrador.hall.org.ua.

• ДЖЕРЕЛО 24 Думка дослідника

Фото О. Міхеєвої, 2008 р.

Приклад «дерадянізації», «вмонтовування» сучасних елементів у пам'ятник радянської доби

…Серед нечисленних пам'ятників цього центру (м. Славське) — непримітний сірий монумент радянським воїнам, що привертає увагу збудованою вже в 1990-ті рр. скульптурою Божої матері, яка оплакує вбитих. Подібну стихійну (нецентралізовану) «модернізацію» або, точніше, «освоєння», «одомашнювання» пам'ятників радянським воїнам на заході України можна побачити не тільки у Славському.

Такий підхід певним чином корелює з риторичними спробами на вищому державному рівні інтегрувати війну в пострадянську історичну схему. Йдеться насамперед про гуманізацію війни, перемикання уваги на приватну історію, на подвиг і страждання «звичайних людей» при одночасному акцентуванні помилок і жорстокості радянських політичних і військових керівників. У 1990-ті рр. по всій Східній Галичині (Львівська, Івано-Франківська й Тернопільська області) і Волині, де збройний опір радянській владі тривав до початку 1950-х рр., з'явилися монументи воїнам УПА. Водночас пам'ятники полеглим радянським воїнам не демонтували. Додавання ж скульптури Божої матері їх, можна сказати, остаточно «дерадянізувало». І дало санкцію на мирне співіснування з меморіалами УПА».

Портнов А. Отечественные записки. — 2008. — № 5 (44). — С. 33–46.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1. Ознайомтеся зі змістом **Джерел 23–24**. Чи є у Вашому місті/селі приклади існування «трансформованих» пам'ятників (**Джерела 27–28**), коли, наприклад, постаменти колишніх радянських пам'ятників використано для пам'ятників доби незалежності?
2. Робота у групах: проведіть дебати між двома групами, які мають на меті визначити позицію суспільства щодо пам'ятників минулих часів, які втратили свою історичну цінність. Одна група має відстоювати позицію цілковитого знищення пам'ятників минулих епох, а інша — доводити необхідність їхнього раціонального використання: трансформацію, музеєфікацію тощо.

• ДЖЕРЕЛО 25 Візуальні матеріали. Фото

Сучасна скульптура у міському просторі українських міст

Скульптура «Кіт Пантюша», Київ.

Скульптура «Дерун», Коростень, Житомирської обл.

Скульптура «Сажотрус», Львів.

Фото О. Ковалевської, 2010–2012 рр.

Паркова скульптура, Донецьк.

Фото О. Міхеєвої, 2012 р.

Паркова скульптура у міському просторі міст Чорноморського регіону

Скульптура «Запрошення до нардів» (Єреван, 2012 р.).

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: fanparty.ru.

Скульптура «Тамада» (Тбілісі, 2012 р.).

Грузия: в поисках утраченного времени [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://reports.travel.ru/reports/2012/09/205607_2.html.

Скульптура «На бульварі» (Баку, 2012 р.).

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://tata3581.tourbina.ru.

• ДЖЕРЕЛО 26 Думка дослідника

У Західній Європі все частіше відмовляються від державної «пам'яткоманії». Меморіальні дошки, статуї та споруди, які є у кожному місті, не кажучи вже про пам'ятники померлим, нерідко вважаються пережитками націоналізму XIX ст., тоталітарних режимів XX ст. та перетворюються на антимонументи. Сучасними спорудами більше не намагаються увічнити будь-які події або особистості минулого: вони призначені для задоволення потреб теперішнього й майбутнього.

Чепайтене Р. Культурное наследие в глобальном мире. — Вильнюс: ЕГУ, 2010. — С. 54.

• ДЖЕРЕЛО 27 Думка дослідника

Проект оновлення центрального бульвару ім. Пушкіна (у м. Донецьку) від самого початку був орієнтований на цінності універсальності та глобальності, відтак був заповнений фігурами міського ландшафту та зонами споживання, які роблять означену територію «цікавим місцем», що необхідно для того, щоб люди могли тут чимось зайнятися. Пам'ятник національного чи регіонального значення з огляду на перспективу проведення Євро-2012 вочевидь програвав комерційній та символічній вартості бульвару як зони потенційно можливої міжнародної комунікації та відпочинку. […] За умов деідеологізації,

комерціалізації та розмаїття простору пам'ятник поступається місцем скульптурам міського ландшафту у конкуренції за право організовувати публічний простір. Останні є більш універсальними через їх позаісторичність, універсальну естетичність та сприйняття, що не потребує попередньої підготовки або екскурсовода для розуміння об'єктів.

Міхеєва О. К. Сучасне місто у пошуках публічного простору: на прикладі Донецька // Сучасні проблеми у вимірі соціології управління. — Т. XIV. — Вип. 258. — Серія «Соціологія». — Донецьк: ДонДУУ, 2013. — С. 567.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Роздивіться фото з **Джерела 25**. Яку роль, на Вашу думку, у міському просторі відіграє сучасна скульптура?
2. Прочитайте **Джерела 26–27**. Чи згодні Ви з думкою дослідника про те, що «державна пам'ятникоманія» вже у минулому? Чому суспільство все частіше відмовляється від помпезних пам'ятників на користь міської скульптури?

ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ

1. Прогуляйтеся вулицями Вашого чи найближчого до Вас міста і віднайдіть об'єкти міської скульптури. Що вони символізують? Які емоції викликають? Наявність такої міської скульптури покликана об'єднувати чи розділяти суспільство? Які цінності пропагують такі пам'ятники? Чи сприяють вони створенню різних «облич» наших міст та сіл?

Методичні поради

Методична розробка з використанням Джерел 14–27.

І. РОЛЬОВА ГРА «Конкурс: пам'ятник майбутнього».

Крок 1.

Вступне слово викладача до початку гри: «У нашому місті відбудеться «Всесвітній конгрес з питань міжкультурного діалогу». Міська влада запропонувала профінансувати встановлення нових пам'ятників для посилення туристичної привабливості міста. У конкурсі взяли участь численні та найрізноманітніші проекти, які дуже відрізнялися між собою. Саме тому міська влада вирішила звернутися по допомогу до експертів».

Крок 2.

Об'єднайтеся у 4 групи, які будуть репрезентувати різні позиції експертів з питань вибору того чи іншого проекту пам'ятника та його встановлення.

1 група: прибічники увічнення сучасних героїв та подій.

2 група: прибічники внесення змін у наявні пам'ятники (осучаснення, модернізація).

3 група: прибічники відмови від моменументалізації та переходу до міської скульптури.

4 група: прибічники «обміну» пам'ятниками.

Крок 3.

Ознайомтеся із запропонованими текстами документів та візуальними матеріалами, обговоріть їх та підготуйте групову презентацію, яка повинна продемонструвати позицію експертів певної групи.

Можливою є така організаційна підказка для роботи:

1. Ознайомтеся із запропонованими текстом та візуальними матеріалами.
2. Спираючись на джерела та запитання до тексту, сформулюйте позицію ЕКСПЕРТА, який представляє ВАШУ групу (Ми впевнені, що пам'ятник має бути таким-то… тому, що… для того, аби…).

Крок 4.

Запропонуйте свій обґрунтований проект пам'ятника (подія / герой / фігура; розміри пам'ятника, матеріал, розміщення у просторі (стоячи, сидячи, лежачи…), у стосунку до навколишнього середовища: видимий зусібіч чи вписаний у ландшафт та ін.).

Крок 5.

Кожна група демонструє позицію експерта у відповідності до заданої ролі та відповідає на запитання своїх «опонентів».

Крок 6.

«Зняття з ролі» (учасників необхідно переключити з тієї ролі, яку вони виконували, на висловлювання їхньої власної точки зору з приводу того, яким має бути пам'ятник і яких змін він може зазнавати, яка тепер вже буде більш підготовленою та кваліфікованою).

Вірогідні питання до учнів/студентів:

- Отже, як Ви думаєте, яким же повинен бути сучасний пам'ятник?
- Для чого потрібен пам'ятник місту? Мешканцям?
- Чи можуть пам'ятники дати нам інформацію про ті зміни, які відбулися у суспільстві та його культурі?
- Чим характеризується сучасне уявлення про пам'ятник та його роль? Чим вони відрізняються від уявлень радянського та/чи імперського часу?

ІІ. РОБОТА В ГРУПАХ «Екскурсійне бюро».

Крок 1.

Можливий текст завдання: «В Україну прибувають туристи з незалежних країн, що утворилися на теренах колишнього СРСР. Їхня мета полягає у тому, аби не лише дізнатися про історію та культуру України, але й про культурні контакти, які існували між колишніми радянськими країнами у минулому, а також про те, хто з їхніх співвітчизників мав стосунок до історії України, зробив внесок у розвиток нашої науки та культури. Вони звернулися по допомогу до екскурсійного бюро, аби його фахівці розробили туристичний маршрут по місцях, пов'язаних із життям та діяльністю видатних діячів усіх тих народів, які залишили по собі пам'ять в українській історії, та провели коротку екскурсію. Головні умови туристів: замість історичних місць чи пам'яток, створених у нас представниками їхнього народу, побачити пам'ятники видатним діячам з їхніх країн, встановлені Україною.

Крок 2.

Утворіть 4 робочі групи, які у позакласний час будуть збирати відповідні матеріали та розробляти маршрути, наприклад, для вірменської, грузинської, молдавської та азербайджанської делегацій.

Крок 3.

Результатом позакласної групової роботи повинен стати розроблений маршрут та текст ймовірної екскурсії.

Можливою є така організаційна підказка для роботи:

Запропонуйте презентацію свого маршруту (Маршрут має пролягати до певного міста/села/місцевості, оскільки саме там знаходиться пам'ятник такій-то постаті/події… Ця людина відзначилася тим-то (коротка біографія діяча чи перебіг подій)…Пам'ятник було встановлено тоді-то…Крім пам'ятника, пам'ять про цю людину/ подію вшанована у назвах вулиць, парків, скверів, бібліотек тощо…).

Кожна група представляє свій проект і готує запитання до своїх колег з приводу повноти та доцільності маршруту.

Крок 4.

Підсумкове обговорення того, які інші цікаві маршрути можна було б запропонувати представникам різних країн світу з приводу ознайомлення з пам'ятниками їхнім співвітчизникам, які мали стосунок до історії та культури України.

Блок III ТОПОНІМІКА МІСЬКИХ ВУЛИЦЬ У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН

• ДЖЕРЕЛО 28 Історична довідка

Назви вулиць у містах аж до початку XVIII ст. утворювалися за досить простим принципом: від професійних занять або назви національності їхніх мешканців, від особливостей забудови самого міста та його архітектурних домінант, від назв річок, урвищ та пагорбів, а також від власних імен засновників, тогочасних видатних городян тощо.

Поява планів регулярної забудови міст за імперських часів (XVIII–XIX ст.) призвела до часткового перепланування міст, вулиць та до поступового зникнення первісних назв. Із середини XIX ст. назви надавалися сенатськими указами або постановами Міської Думи, які передбачали називання вулиць іменами царських осіб, видатних державних (загальноімперських) діячів, православних святих, а також рекомендували використання тематичного принципу.

Після більшовицької революції 1917 р. та встановлення радянської влади розпочався процес чергових перейменувань, який відбувався у кілька умовних етапів: «революційний» (1919 р. – кін. 1930-х рр.); «окупаційний» (1939–1943/44 рр.); «повоєнний» (серед. 1940-х рр. – серед. 1950-х рр.); «хрущовсько-брежнєвський» (1956 – кін. 1980-х рр.).

З набуттям незалежності у 1991 р. розпочався черговий процес перейменувань. Нині він відбувається у відповідності до Закону України «Про місцеве самоврядування». Усі вулиці, площі, бульвари, проспекти, провулки, заїзди тощо мають бути занесені до Реєстрів.

(О. Ковалевська)

• ДЖЕРЕЛО 29 Думка дослідника

Радянська влада почала свою діяльність на терені перейменувань 25 січня 1919 року, коли Харків остаточно перейшов до рук більшовиків […]. Якщо всі ці назви просіяти через сито «відношення до Харкова», то з містом прямий зв'язок мають лише Артем, Революція (та її наслідки) і Червоноармієць (який охороняв здобутки революції за допомогою штика і революційної свідомості) […]. У двадцятих-тридцятих роках місто не мало чіткої концепції найменувань і перейменувань […]. У 1936 році вийшов «зверху» циркуляр «про порядок привласнення імен визначних державних та партійних діячів». Цей циркуляр разом з намаганнями навести лад в міській топоніміці і бажанням здихатись «морально застарілих» назв викликав піврічну роботу різних комісій міськради та інших установ. Наслідком цього стало засідання міськради 20 вересня

1936 р., на якому було закріплено 482 (!) перейменування, що складало десь близько 35% усіх існуючих на той час харківських вулиць і провулків […]. Починаючи з другої половини 1950-х років перейменування вже йшли списками […]. В 1970–1980-х роках відбувались лише поодинокі перейменування, які майже не мали ідеологічного забарвлення. Тоді були увічнені відомі вчені, життя і діяльність котрих були тісно пов'язані з Харковом […]. Події 1991 року підштовхнули до перегляду топонімічної політики. […] Зокрема були увічнені харківський поет Борис Чічібабін, льотчик-космонавт Валентин Бондаренко, патріарх української літератури Олесь Гончар, а також було перейменовано майдан Радянської України на майдан Конституції, в ознаменування прийняття нової Конституції України».

Хорошковатий О. В. Топоніміка міста Харкова (історія перейменувань) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://korolenko.kharkov.com/kray/Horoshkovatyj.htm.

• ДЖЕРЕЛО 30 Думка дослідника

Уже в 1919 р. Харків пережив першу хвилю радянізації, коли деякі центральні вулиці та площі Харкова отримали нові імена. Так, вулиця Сумська дістала ім'я Карла Лібкнехта; вулиця Катеринославська — Свердлова; площа Павлівська стала називатися імені Рози Люксембург; площа Миколаївська — ім. Тєвєлєва. Пізніше до цього списку додалися імена радянських полководців, французьких революціонерів, червоних профспілок тощо. Ф. Артем, колишній керівник Донецько-Криворізької Республіки, став — після своєї загибелі — чи не найпопулярнішим символом комуністичного Харкова: його ім'я було присвоєно вулиці, музею, комуністичному університету, бібліотечному клубу.

Кравченко В. Столиця для України // Соціологія міста. — Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. — С. 392.

• ДЖЕРЕЛО 31 Думка дослідника

Періодичні зміни в культурному ландшафті Харкова в радянську добу відбувалися відповідно до «коливань політики партії»: сталінський «ампір» із похмурими військово-індустріальними комуністичними символами та іменами сталінських вождів; десталінізація у вигляді «ленінізації» на основі історичної міфології Великої Жовтневої соціалістичної революції разом із «хрущовками»; обережна брежнєвська ресталінізація на основі міфологізованої пам'яті про Велику Вітчизняну війну разом із новими «спальними районами» та метро, — всі ці «три джерела» недавнього минулого міста залишаються важливими «трьома складовими частинами» його сьогодення.

Проте кожного разу черговий політичний пірует комуністичного керівництва супроводжувався черговими «позичками» символічного капіталу з дорадянської епохи. Власне кажучи, двох культурних епох — козацької та

імперської. У результаті під нашаруваннями комуністичної доби поступово відроджувалося дорадянське минуле Харкова. Приміром, наприкінці 1940-х — на початку 1950-х років відбулося «зворотнє» перейменування частини харківських вулиць: вулиця Карла Лібкнехта знову стала Сумською, Клари Цеткін — Римарською, а Вільної Академії — Університетською. В. Н. Каразін був реабілітований в числі «прогресивних» громадських діячів у ролі «українського Ломоносова».

Кравченко В. Столиця для України // Соціологія міста. — Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. — С. 396.

• ДЖЕРЕЛО 32 Історична довідка

У повоєнні часи з'явилося чимало вулиць, названих на честь перемоги, героїв війни, окремих військових частин, а також на честь тих народів і республік, які брали участь у відбудові зруйнованих українських міст. З часів М. Хрущова, особливо після XXII-го з'їзду КПРС (1961) у країні почалося активне пропагування «поступового зближення, а згодом і злиття всіх націй СРСР у одну — радянську», що в свою чергу вплинуло на появу вулиць, назви яких були пов'язані із героями, письменниками, поетами, історичними та державними діячами інших республік, а також дружби народів СРСР.

(О. Ковалевська)

• ДЖЕРЕЛО 33 Думка дослідника

У сімдесяті роки [у Донецьку — *Упоряд.*], до п'ятидесятиліття СРСР, крім географічних назв магазинів, які вже мали місце — «Москва», «Київ», «Донецьк», «Ленінград», «Росія» та овочевого магазину «Молдова» з'явилося кілька нових гастрономів, які було названо на честь братніх республік: «Білорусь» на пл. Конституції, «Вірменія» в районі цирку, «Узбекістан» — в районі Північного (Северного) автовокзалу, «Алма-Ата», гастроном «Грузія» на пр. Ілліча, були кафе «Таллін», «Вільнюс» і ресторан «Баку».

Гиллер Е. Гастрономы Донецка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://donbass.name/3143-gastronomy-donecka.html.

• ДЖЕРЕЛО 34 Думка дослідника

Основний задум [політики перейменувань за часів незалежності у Львові — *Упоряд.*] полягав не лише в тому, щоб створити український образ міста, а й у тому, щоб популяризувати й закорінювати в масовій свідомості українську історичну пам'ять. Перевагу віддавали іменам українських історичних постатей, тотально замовчуваних у радянський період. Ці імена надавали центральним і найзаселенішим вулицям з інтенсивним транспортним зв'язком. Інший принцип полягав у тому, щоб заповнювати певні райони наборами імен,

що становлять певний розділ української національної історії. […] Центр міста перетворено на символ об'єднання всіх українських земель у боротьбі за національне визволення.

Hrytsak Y. Constructing a National City: A Case of Lviv / Y. Hrytsak, V. Susak // Composing Urban History and the Constitution of Civic Identities [ed. by John J. Czaplicka]. — Baltimore-London : Woodrow Wilson Center Press, 2003. — P. 153–154.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1. Ознайомтеся з текстом **Джерела 28** (Історична довідка). За яким принципом формувалася топоніміка міст у доімперський період?
2. З якими історичними подіями, як правило, могли бути пов'язані перейменування?
3. За матеріалами **Джерел 29–33** визначте, як «радянізація» України позначилася на топоніміці її міст? Які особливості у політиці перейменувань можемо спостерігати на різних етапах буття радянської держави?
4. Як Ви гадаєте, якою була загальна логіка радянських перейменувань в українських містах? Чого досягала радянська влада такою практикою?
5. Чим були викликані перейменування доби незалежності України? Яку мету вони мали? (**Джерело 34**)?

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. З'ясуйте, чи перейменовувалися останнім часом вулиці у Вашому чи територіально найближчому до Вас місті. Якщо не перейменовувалися: спробуйте пояснити відсутність суттєвих змін у топоніміці, якщо перейменування відбулися: виявіть критерії перейменувань вулиць (від яких назв відмовляються і які — обирають) та спробуйте пояснити загальну мету перейменувань.

ДЖЕРЕЛО 35 Громадська думка

Широкого розголосу набула у Полтаві пропозиція […] щодо перейменування однієї із вулиць міста — Паризької Комуни. […] Ініціатори перейменування […] запевняють: турбуються в першу чергу про інтереси мешканців даної вулиці […], щоб все пройшло якомога спокійніше, безболісніше, практично непомітно у плані оформлення документів і витрат на ці речі. […] Інша ж політична сила має зовсім протилежну точку зору. […] Стосовно ж можливого перейменування вулиці Паризької Комуни на вулицю Героїв Крут у мера […] своя точка зору. […] «Доки я буду міським головою, я на сесію зроду не винесу питання про перейменування жодної вулиці. Крапка».

Мамай проти перейменування вулиць [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://vpoltave.pl.ua/read/novost/id/200175795/Mamajj-proti-perejjmenuvannya-poltavskikh-vulic.

• ДЖЕРЕЛО 36 Повідомлення преси

Вулиця Артема, проспект Ілліча, Ворошиловський район. Більше двохсот донецьких топонімів пов'язані з іменами партійних та радянських діячів. Лише два райони обласного центру — Пролетарський та Київський — не пов'язані з одіозними прізвищами. Указ Президента Віктора Ющенка про вшанування пам'яті жертв Голодомору рекомендує місцевим громадам перейменувати місця, що названі на честь осіб, причетних до Голодомору та політрепресій 30-х років […] Місцева влада Донецька каже, що зайвих кількох десятків мільйонів гривень для проведення цієї процедури немає.

Москалюк Т. Донецьк, 9 листопада 2007 (RadioSvoboda.Ua) (У Донецьку не бажають перейменовувати вулиці та райони, назви яких пов'язані з особами, причетними до Голодомору [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.radiosvoboda.org/content/article/972358.html.

• ДЖЕРЕЛО 37 Дані соціологічних опитувань

28 березня 2007 року Президент України видав указ «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні», передостанній пункт якого передбачав перейменування в установленому порядку вулиць, площ, провулків, парків та скверів у населених пунктах України, назви яких пов'язані з особами, причетними до організації та здійснення Голодомору 1932–1933 років в Україні та політичних репресій.

Після набрання чинності Указом Президента в області були скеровані розпорядження про виявлення вулиць, назви яких пов'язані з відповідними подіями і про підрахунок орієнтовних витрат, пов'язаних із проведенням згаданих заходів.

У Донецьку ключовим актором виступив мер міста, Олександр Лук'янченко, який публічно озвучив свою позицію у ЗМІ: «Будемо вести підготовчу роботу, винесемо це питання на суд мешканців міста і розглянемо на сесії міськради. Але я вважаю, що є першочергові, більш нагальні питання, котрі треба вирішувати. Все вирішимо, коли будуть вільні ресурси, тоді і перейменуємо». Для обґрунтування своєї позиції місцеві органи влади зверталися також до експертного знання соціологів.

Загалом 52,5 % донеччан задекларували свою поінформованість стосовно указу. В Донецьку 55,5 % респондентів оцінили пункт стосовно перейменувань негативно, а 13,5 % — позитивно. У Львові, навпаки, 61 % — позитивно і 16 % — негативно.

Донецькі респонденти, які негативно оцінили пропозицію стосовно перейменувань, у поясненні своєї позиції частково послуговувалися аргументами, озвученими представниками органів місцевого самоврядування та політичних партій у ЗМІ: «немає сенсу у перейменуванні чи знесенні» (11,5 %), «зайві витрати» (4 %). Серед інших аргументів були такі: «це пам'ять про минуле» (14 %) і «звикли до старих назв» (8,5 %). Отже, бачимо, що позиції

мешканців обох регіонів загалом збігаються з позицією, задекларованою місцевими елітами.

28.01–15.02.08 у рамках співпраці з Донецькою обласною державною адміністрацією кафедра соціології управління ДонДУУ разом з соціологічною агенцією Центр соціального аудиту провели опитування на тему «Ставлення постійних мешканців м. Донецька до перейменування вулиць, парків, скверів, площ і демонтажу пам'ятників та пам'ятних знаків» (опитування у Донецьку — кер. О. В. Мазурик, опитування за синхронізованим опитувальником у Львові — кер. В. В. Середа).

• ДЖЕРЕЛО 38 Повідомлення преси

Основна відмовка, яку наводять урядовці, відмовляючись від повернення історичної топонімії, полягає в тому, що «немає грошей». І справді, перейменування населених пунктів — дуже дорога річ. Зміна назви спричиняє зміну поштової адреси, реєстрації паспорта, реєстрації автотранспорту і майна в БТІ, виготовлення нових табличок, нових реєстраційних документів тощо. Це великі гроші та тривалий час.

Семена М. Кримська топоніміка: вправи, зловживання, помилки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/krimska-toponimika-vpravi-zlovzhivannya-pomilki.

• ДЖЕРЕЛО 39 Думка дослідника

До творення міфу місця та міфології міста громадськість, як правило, залучена мінімально: історія й логіка домінування майже завжди обмежується постановами міських рад. Хоча й тут, як свідчать очевидці, не обійшлося без кулуарів: при перейменуванні вулиці Леніна в Київській міськраді виникли труднощі, адже вождь пролетаріату втратив свою харизму для депутатів-демократів, Симон Петлюра її не набув в очах комуністів, а відновлення дореволюційної назви на честь цивільного губернатора Києва Івана Фундуклея не задовольняло обидві політичні позиції. Тож знайшли фігуру, котра не ображала почуття жодної з сторін, щоправда породжувала конфлікт інтерпретацій: для перших Богдан Хмельницький був ініціатором союзу України з Росією, для других — поборником її незалежності.

Малес Л. Вивчаючи тексти культури: соціокультурний аналіз як пізнавальна стратегія соціології: Монографія / Людмила Малес. — К.: КІС, 2011. — С. 291.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1 Прочитайте **Джерела 35–39**. Спираючись на текст цих повідомлень, з'ясуйте, хто на сьогодні має можливість впливати на процеси перейменувань вулиць у сучасних українських містах? Уплив яких категорій населення

є, на Вашу думку, найбільшим? А яких — найменшим? Як Ви гадаєте, з чим це може бути пов'язане?

2 Які Ви можете назвати аргументи «за» та «проти» перейменувань? Як Ви самі вважаєте, чи потрібно перейменовувати вулиці? Відповідь обґрунтуйте.

* ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ

1 Ознайомтеся з місцевою пресою Вашого міста за останній період. Чи відображені там випадки, коли на результат перейменування вплинула позиція громади? Чи доводилося Вам брати участь у таких акціях? Опишіть свій досвід у короткому нарисі.

• ДЖЕРЕЛО 40 Громадська думка

Про те, що в кримській топоніміці потрібно навести лад, кажуть уже давно […]. Більше того, процес перейменування вулиць і населених пунктів триває, але стихійно і безсистемно. Наприклад, депутати Сімферопольської міськради, які вирішили навести лад у найменуваннях вулиць, відважилися перекласти їх українською мовою, але заплуталися в проблемі ще більше, бо не спромоглися залучити до справи грамотних фахівців, філологів, містобудівників, які володіють не лише російською, а й українською, кримськотатарською, англійською мовами, і головне — які володіють методикою перейменування, обізнані з основними закономірностями топонімії.

Семена М. Кримська топоніміка: вправи, зловживання, помилки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/krimska-toponimika-vpravi-zlovzhivannya-pomilki.

• ДЖЕРЕЛО 41 Повідомлення у пресі

19 квітня у центрі столиці комунальники розпочали заміну табличок з назвами вулиць і номерами будинків. Зокрема, змінювали на нові покажчики на вулицях Шовковичній та Лютеранській. Нові таблички досить зручні, бо окрім номеру будинку, також вказують на загальну нумерацію вулиці. Однак таблички за традицією написані з помилками.

Вулицю Лютеранську підписали, як «Liuteranska». Згідно з правилами, у середині слова літера «ю» передається, як «iu». Однак, не зрозуміло, чи це транслітерація на табличках, чи переклад. Бо якщо транслітерація, то скорочення вул. мали б написати як «vul.», а їх переклали і підписали «str.»

Хоча у будь-якому разі туристам було б зрозуміліше, якби назву переклали як «Lutheranska», оскільки названо її на честь Лютеранської кірхи — церкви Мартина Лютера, чиє прізвище латиницею пишеться як Luther.

У центрі Києва міняють вуличні покажчики. Знову з помилками? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kiev.pravda.com.ua/news/4f9021fe3f499/.

• ДЖЕРЕЛО 42 Візуальні матеріали. Фото. Вуличні таблички

А) Табличка з чинною та історичними назвами одночасно (Симферополь, Крим).

Семена М. Кримська топоніміка: вправи, зловживання, помилки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo krimska-toponimika-vpravi-zlovzhivannya-pomilki.

Б) Табличка з граматичними помилками (Київ. Фото С. Лещенка).

У центрі Києва міняють вуличні покажчики. Знову з помилками? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// kiev.pravda.com.ua/news/4f9021fe3f499/.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1 Ознайомтеся з текстами **Джерел 40** та **41**, а також фотографіями **Джерела 42**. Спираючись на їхній зміст, поясніть: які технічні проблеми політики перейменувань існують на сьогоднішній день?

2 Як, на Вашу думку, можна позбутися цих проблем?

ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ

Симуляційна вправа:

Уявіть себе мером певного міста, в якому необхідно здійснити перейменування однієї з центральних вулиць. Підготуйте власний план дій щодо перейменування вулиці із зазначенням:

А) …того, які кроки і в якій послідовності необхідно здійснити для підготовки та здійснення такого перейменування;

Б) …того, які групи населення і з якою метою повинні бути залучені до здійснення цього проекту;

Б) … того, фахівців якого профілю необхідно залучити до процесу перейменування вулиці.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО ОБГОВОРЕННЯ

1. Які зміни можемо спостерігати у символічному просторі міста? Які соціокультурні маркери (позначки, покажчики, інформаційні таблички) про це свідчать?
2. Яких висновків можна дійти, аналізуючи символічний простір міста різних часів?
3. Що і хто сприяє змінам у символічному просторі міста різних часів?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Використовуючи набори листівок різних часів (або матеріали путівників), що представляють місто для потенційних відвідувачів, опишіть, які зміни відбувалися з часом у запропонованому місті.
2. Зробіть серію фотографій рідного міста, яка б утворювала його певний образ. Опишіть створений Вами образ міста.